
Plac Trzech Krzyży

Dzielnice: Śródmieście

Osiedla: Śródmieście Południowe

Atrybuty: Nazwy pochodzące od wyrazów pospolitych Nazwy kulturowe Religia

Rok utworzenia nazwy: 1919

Opis

Znajdują się tu 3 krzyże - dwa połączone wystawione przez Augusta II Mocnego wieńczące budowę Drogi Kalwaryjskiej oraz figura św. Jana Nepomucena trzymającego krzyż, wzniesiona tu w 1756 roku.

Ciekawostki

Początkowo stanowił rozstaj dróg w kierunku Warszawy, Grzybowa, Rakowca, Ujazdowa i Solca. W 1731 August II Sas wyznaczył tu początek drogi kalwaryjskiej, ustawiając tu dwa połączone krzyże. W 1756 plac, zwany wtedy placem Żółtych Krzyży, wybrukowano. Obecny kształt plac uzyskał w latach 1770-87, kiedy zabudowano go kamienicami, a na środku umieszczono targowisko. Tędy wjeżdżali do miasta monarchowie i tu mieli swoje triumfalne powitania, np. dla przywitania ks. Józefa Poniatowskiego po zwycięskich walkach z Austrią w 1809, dla cara Aleksandra I w 1815. Car wjechał przez specjalnie zaprojektowaną przez J. Kubickiego drewnianą bramę triumfalną, którą planowano potem zastąpić murowaną. Car jednak zaprotestował, że docenia gest, ale to nie pasuje do zamiarów cara. Po przeszło roku zdecydowano się na kościół. W 1817 rozebrano 5 domów przy Żurawiej i Wspólnej dla poszerzenia placu. W 1831 plac wybrukowano. W 1881 puszczone placem tory tramwaju konnego, w 1919 zamieniono go na elektryczny. W 1894 tworząc tu skwer, na cześć cara nazywano go placem św. Aleksandra. Na przeł. XIX i XX w. między Wspólną i Hożą działał targ z mięsem, drobiem i zwierzyną. Można tu było nabyć ładne zające i kuropatwy. W 1919 ustalono nazwę ulicy na plac Trzech Krzyży. W czasie II wojny światowej zabudowania placu zniszczono prawie zupełnie. Plany odbudowy różniły się od tego, co było przed wojną: miał tu powstać olbrzymi, socrealistyczny zespół urbanistyczny, z amfiteatrem na skarpie, jednak zrealizowano plany tylko w niewielkiej części.

Stan obecny:

Nr 1: kościół św. Aleksandra. Kościół powstał w latach 1818-26 wg proj. Christiana Piotra Aignera za pieniądze od magnatów i ofiar ściąganych od urzędników. Wzorowany był na rzymskim panteonie, a

kopuła na wzór kościoła św. Karola w Mediolanie. Zbudowano go jako pomnik cara Aleksandra I, który od 1815 był de facto królem Polski. Miał on do wyboru, jako votum wdzięczności od narodu Polskiego za uznanie konstytucji 3 maja, kościół, pomnik albo łuk triumfalny. Wybrał kościół. Budowę poświęcił ksiądz Andrzej Wołowicz. W kamieniu węgielnym osadzono puszkę z celem założenia i imionami składających. Podczas budowy, 23.08.1819 zawaliło się rusztowanie i 6 kobiet zostało zmiażdżonych. Okazało się, że Moskale, pracujący przy budowie wcześniej, rozkradli kłamry zabezpieczające. Budowę ukończono całkowicie późną wiosną 1825, ale konsekracja odbyła się 18.06.1826. Uroczystość celebrował abp warszawski Wojciech Leszczyński-Skarszewski, umieszczając tu relikwie świętych Wincentego, Symplicjusza i Filomeny. Pod kościołem Aigner umieścił kościół podziemny na użytek Grobu Pańskiego. W 1836 kościół wyremontowano kosztem 8000 zł i umieszczono pozłacany brązowy krzyż na szczycie. W latach 50 XIX w. kościół okazał się za mały i projekty wykonywali Henryk Marconi (1854), Ignacy Kwiatkowski (1867), Zygmunt Kiślański (1870), żaden z nich jednak nie został zrealizowany. W 1875 cztery domy w Warszawie podarowała parafii Karolina Grodzicka. W 1875 również nowy projekt przedstawił Władysław Hirszel, potem Jan Hinz (1882), dwie wersje wykonał Stanisław Adamczewski. Wreszcie po uzyskaniu pieniędzy z legatu Grodzickiej ogłoszono w 1883 konkurs na rozbudowę świątyni. W składzie komisji konkursowej byli sami wybitni Warszawiacy: prezydent Warszawy, mecenas Grabowski, Grotowski, Edward Cichocki, Jan Heurich, Leandro Marconi, Józef Huss, Edward Lilpop i inni. Spośród 18 projektów w 1884 wyłoniono zwycięzcę: wygrała praca Dziekońskiego, drugą nagrodę dostała praca Szyllera, a trzecią Anzelma Krysińskiego. W ratuszu abp Chrościak-Popiel i Starynkiewicz otwarli wystawę projektów konkursowych. Józef Dziekoński przebudował świątynię w 1886-95 w stylu eklektycznym z elementami neorenesansu, kosztem 240.000 rubli. Legat Grodzickiej nie pokrył wszystkich wydatków, resztę pieniędzy pokryły datki parafian i pieniądze od rządu i miasta. Dziekoński dobudował on dwie wieże, nawy i ogromną kopułę, usunął płaskorzeźby aniołów. Dorobił za to inne dekoracje rzeźbiarskie: „Chrystusa błogosławionego wśród ubogich, nieszczęśliwych i kalek Jana Kryńskiego, posągi św. Wojciecha, Aleksandra i Stanisława Biskupa wykonane przez Teofila Godebskiego, „Chrystus w Ogrójcu Władysława Wojtasiewicza i fronton z rzeźbami Pruszyńskiego i Godebskiego. Wyposażenie kaplicy św. Józefa z obrazem Leona Biedrońskiego ufundowała hr. Aleksandra Augustowa Potocka. W kaplicy św. Anny (potem MB Ostrobramskiej) wisiał obraz Smuglewicza. Na wyposażeniu były także obrazy Romanello, Hadziewicz, Edgara Maxence. Były również epitafia ks. Falkowskiego (dłuta Bolesława Syrewicza z 1893), ks. Józefata Szczygielskiego, Juliana Wieniawskiego-Jordana, Karoliny Grodzickiej. W 1898 ks. Adolf Bożeniec-Jełowicki ufundował ambonę sprowadzoną z Włoch. 28.07.1895 konsekrowano kościół. 18.05.1920 odbyła się msza Te Deum na cześć zwycięskiego wodza Piłsudskiego. WW 1939 kościół został lekko uszkodzony. 05.06.1943, podczas ślubu por. Mieczysława „Marynarza Uniejewskiego z Teofilą Suchankową, gestapo otoczyło kościół i zaaresztowało zgromadzonych, a potem także ich rodziny. 9-11.09.1944 zbombardowano kościół, który był ruiną do 1949. Ocalał kościół dolny, choć ciężko było go odnaleźć. Z górnego kościoła ocalała lewa wieża, kawałek portyku i fragmenty murów rotundy. Parafia zwróciła się do Adolfa Szyszko-Bohusza, aby wykonał projekt odbudowy. Projekt nie znalazł uznania w oczach BOS, bo biuro chciało odbudowy w ramach aignerowskich, na co nie chciała zgodzić się parafia. W 1947 proboszcz nie dopuścił do rozpoczęcia robót. W wyniku burzliwej debaty doszło do rozpisania projektu w sierpniu 1947. Nagrody ufundowała parafia, było to 100.000, 75.000 i 50.000. Wygrał projekt Szyszko-Bohusza i Witolda Korskiego, drugą Czesława Gawdzika, a trzecią Jankowski, Knothe i Grabowski. Do 1952 kościół odbudowano wg planów Stefana Marzyńskiego, planując dołożenie modernistycznego skrzydła. Plan nie został jednak zrealizowany. 21.09.1952 Stefan Wyszyński poświęcił kościół.

Wewnątrz jest ołtarz główny z czasów Dziekońskiego (był uszkodzony, ale nie bardzo) i rzeźba Chrystus w grobie z XVII w. z marmuru. Rzeźba pochodzi z włoskiego warsztatu, umieszczona była w Grobie Pańskim na drodze kalwaryjskiej i przeznaczona do kościoła Ujazdowskiego. Cyborium empirowe z aniołami wykonane przez Norblina w 1825. Wojny nie przetrwało 80% rzeźb, 100% obrazów (m.in. "Ukrzyżowanie" Franciszka Smuglewicza, "Męczeństwo św. Piotra Giovanni

Romanellego, "Wskrzeszenie Łazarza Carela Fabritiusa) i 75% sprzętów. Dołożono epitafium ks. Zygmunta Choromańskiego, stacje Męki Pańskiej Zofii Trzczińskiej-Kamińskiej z 1951.

W podziemiach mieści się grób z częścią kości ks. Jakuba Falkowskiego. Druga część spoczywa na Powązkach.

Nr 3: kamienica Karszo-Siedleckich. Powstała w 1886 wg proj. A. Woydego. Mieściła się tam znana destylarnia wódek w podwórzu. Jedyne budynki na placu, który przetrwał wojnę.

Nr 3\5: Państwowa Komisja Planowania Gospodarczego. Powstał w latach 1947-8 wg proj. S. Bieńkuńskiego i S. Rychłowskiego.

Nr 4\6: Instytut Głuchoniemych i Ociemniałych. Założony przez księdza Jakuba Falkowskiego w 1817 instytucja w pałacu Kazimierzowskim, została sprowadzona tu w 1827. Kamień węgielny pod budowę instytutu położono w 1826, a korpus główny nadbudowano do dzisiejszej formy w 1873-4. Najpierw instytut zajmował się tylko głuchoniemymi, później dołączono ociemniałych, dziś znów są tu jedynie głuchoniemi. Budowę gmachu zakończono w 1830. W latach 1845-6 nadano budynkowi formę neorenesansową prawdopodobnie wg proj. Stefana Pszczółkowskiego. Następcy ks. Falkowskiego, ks. Józefat Szczygielski i ks. Adam Papłoński, jeżdżąc po europejskich ośrodkach tego typu, stworzyli Instytut na takim poziomie, że przyjeżdżali tu specjaliści z całej Europy, aby zwiedzać zakład. W 1944 budynki częściowo zniszczono. W 1945-9 odbudowane wg proj. Jana Grudzińskiego 29.10.1982 Instytut otrzymał imię ks. Falkowskiego.

Pomnik ks. Jakuba Falkowskiego. Pomnik ku czci pijara, założyciela Instytutu, często udzielającego bezpłatnej pomocy i leczącego i uczącego głuchoniemych. Pomnik wystawiono w stulecie urodzin księdza dzięki wychowankom instytutu. Odsłonięto go 02.05.1875. Pomnik wykonali Adam Skwara i Antoni Wasilewski. W czasie wojny Niemcy zniszczyli pomnik, a nowy model na podstawie kopii portretu wykonał Ferdynand Jarocho. Ponownie ustawiony 23.10.1968.

Drugi pomnik wystawiony za pieniądze Romana Zawiszy, powstańca warszawskiego. Pomnik wykonali Mieczysław Syposz i Ryszard Stryjecki. Odsłonięto go 23.10.2002, a poświęcił go Józef Glomp.

Domek Holenderski. Jest to prawdopodobnie XVIII-wieczna willa Dominika Merliniego, zbudowana wg proj. Franciszka Marii Lanciego. Podobno tutaj ks. Józef Poniatowski dokonywał swoich podbojów miłosnych; dlatego czasem nazywa się go domkiem myśliwskim.

~ Nr 12: kamienica. Dziś nieistniejąca, w 1899 roku mieściła się w niej Księgarnia Krajowa Kazimierza Promyka.

Nr 13: kamienica Krzemińskich. Powstała w 1832 wg proj. Antonio Corazziego.

Nr 16: kamienica Wołłowicza. Powstała w 1853 wg planów Andrzeja Gołońskiego dla Stanisława Wołłowicza.

Nr 16a: Cafe Szparka.

Nr 18: kamienica Pod Gryfami. Zbudowana w 1884-6 wg proj. Józefa Husa dla rodziny Fuchsów. Okrągłe kopuły narożników architekt zapożyczył z Królikarni, a motyw gryfów z berlińskiego Banku Rzeszy. Później właścicielami była rodzina Classen. Po zniszczeniach wojennych kamienicę odbudowano na siedzibę PAGEDu bez glorietek na górze, które odtworzono w 2005. Dobudowano także niewidoczne z ulicy mansardowe piętro. Dziś mieści się tu Cafe Szpilka.

~ Gmach Towarzystwa Ubezpieczeń Riunione Adriatica di Sicurta. Powstał w 1938 w pobliżu wylotu Wiejskiej, mieścił również kino Napoleon. Budynek legł w gruzach w 1944, po wojnie rozebrano ruiny i powiększono plac.

Pomnik Wincentego Witosa. Postawiono go 22.09.1985, aby uczcić czołowego polityka czasów przedwojennych, pierwszego prezesa Rady Naczelnej Stronnictwa Ludowego, trzykrotnego premiera, posła do galicyjskiego sejmu krajowego, parlamentu austriackiego i sejmu RP. Pomnik wykonał Marian Konieczny, jest to dopiero 9-ta wersja pomnika. Konkurs został ogłoszony 20.10.1982, po VIII Kongresie Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego. Konkurs rozstrzygnięto w kwietniu 1983. Początkowo planowano postawić pomnik przed Sejmem, ale ostatecznie wybrano obecną lokalizację.

2 Pożłacane Krzyże. Postawiono je w 1731 z okazji zbudowania drogi kalwaryjskiej na miejscu

dzisiejszych al. Ujazdowskich. W 1897-1900 wymieniono zwietrzałe kolumny krzyży.

Figura św. Jana Nepomucena. W 1752 ustawiono tu ową figurę dłuta Jana Jerzego Plerscha. Św. Jan trzyma trzeci krzyż z nazwy placu. Na cokole, po stronie zachodniej łaciński napis: Bogu Najlepszem Najwyższemu. Za twoim wstawiennictwem, Święty Janie Nepomucenie, dzieło publiczne [wybrukowania] dróg i [skanalizowania] ścieków w Warszawie, po pokonaniu [trudności] i [w odpowiedzi] na niezadowolenie ludzi i pospólstwa złorzeczenia, zostało rozpoczęte i dalej prowadzone, gdy ty jesteś szlachetnym głosu ludu patronem i [jego] strażnikiem. Franciszek Bieliński wystawił, ofiarował, poświęcił. Po stronie wschodniej, na tablicy jest napis łaciński Na mocy ustawy Stanów Koronnych w roku 1685, za Jana III podjętej, pod Augusta II i Augusta III króla opieką, za Franciszka Bielińskiego [marszałka] wielkiego [koronnego] i Jerzego Mniszcha [marszałka] nadwornego koronnego, zarządzeniem marszałka skierowanym ku długotrwałemu oczekiwaniu i po myśli wszystkich będącego, po pokonaniu trudności, usunąwszy przeszkody, w Warszawie, siedzibie królewskiej i [miejscu] odbywania sejmów, na koszt skarbu państwa oraz właścicieli w mieście place obszerne i ulice kolejno wybrukowane i ścieki dawne poprawione, nowe wybudowane i nadal prowadzone dla potrzeby stosownej [i mieszkańców] wygody oraz ozdoby miasta. Ku szczęśliwości budowniczego, na świadectwo czasów w roku 1752. Wystawiona została figura staraniem marsz. Franciszka Bielińskiego i Jerzego Mniszcha, marszałka nadwornego koronnego. Jan Nepomucen miał chronić przed zarazą: pamiątką po jednej z nich jest napis: R.P. 1852 kiedy ciężka grasowała cholera, lud wierny błagał tu Boga, aby tę karę sfolgował. I spojrzął Pan Niebios i ludu swego się ulitował. I lud wdzięczny statwę tę z gruntu odnowił. Wtedy też ustawiono figurę zamiast trzeciego z krzyży. W 1897-1900 wymieniono zwietrzałą kolumnę. W 1996 firma Fuji zasponsorowała generalny remont figury.

Data nadania nazwy: 1919 rok. Wcześniej nosił też nazwy Złoty Krzyż, Pod Figurami oraz św. Aleksandra.